

Теоретичні аспекти економічних відносин виробників продукції скотарства та підприємств по її переробці

Ефективне функціонування м'ясо- та молокопродуктових підкомплексів залежить від обґрунтування економічного механізму взаємовідносин між усіма ланками інтеграції агропромислового виробництва. Дія економічного механізму взаємовідносин між партнерами продуктових підкомплексів в умовах ринкової економіки повинна здійснюватися за допомогою спільних організаційно-економічних методів, які б забезпечували економічну заінтересованість усіх суб'єктів інтеграції у збільшенні виготовлення високоякісної й конкурентоспроможної кінцевої продукції.

Питанням розвитку економічних відносин виробників продукції скотарства та підприємств по її переробці присвячено ряд наукових праць учених економістів-аграрників. Серед них наукові розробки В.І. Бойка, П.С. Березівського, П.К. Канінського, В.Я. Месель-Веселяка, М.Й. Маліка, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, М.К. Пархомця, О.М. Шпичака та ін. Разом із тим потребують подальшого дослідження питання щодо розвитку галузі скотарства, шляхів відтворення поголів'я, структури стада в різних категоріях господарств, концентрації виробництва і його міжгалузевої інтеграції в сучасних ринкових умовах.

Підхід щодо вивчення суті й механізму реалізації людського буття з погляду філософії дає змогу зробити висновок про існування нескінченної кількості причинно-наслідкових зв'язків у природі та в усіх сферах соціально-економічної діяльності людини. Ще Гегель відзначав, що кожна конкретна річ перебуває в різних відносинах до всього іншого.

К. Маркс вживав категорію «виробничі відносини» виходячи з потреб суспільного виробництва й обміну. «У виробництві люди вступають у відносини не тільки до при-

роди. Вони не можуть виробляти, не з'єднуючись відомим образом для спільної діяльності і для взаємного обміну своєю діяльністю. Щоб виробляти, люди вступають у певні зв'язки і стосунки, і тільки в рамках цих суспільних зв'язків та відносин існує їхнє ставлення до природи, має місце виробництво»¹. Виробничі відносини К. Маркс визначав як відносини людей у процесі виробництва матеріальних благ та водночас як суспільні, з огляду на спільну діяльність людей, необхідну для створення цих благ.

У процесі виробництва споживання товару «робоча сила» К. Маркс називав специфічним економічним відношенням. Розробляючи теорію «трудової вартості», він для характеристики всіх суспільних зв'язків і відносин людей у процесі виробництва користувався поняттями «виробничі відносини» й «економічні відносини», хоча відмінностей у трактуванні цих категорій в його працях не спостерігається.

Різні підходи до використання зазначених категорій трапляються і в працях інших учених. Різняться лише способи виробництва, стосовно яких використовуються ці категорії. Наприклад, Ф. Енгельс писав, що під економічними відносинами треба розуміти той спосіб виробництва, завдяки якому люди певного суспільства виробляють засоби до життя й обмінюються між собою продуктами. Він уперше розрізнив зміст категорій «економічні відносини» і «виробничі відносини», вважаючи, що під економічними відносинами слід розуміти не лише даний спосіб здобуття засобів до життя та обміну, а й відповідну техніку виробництва, технологію, транспорт, бо вони великою мірою також визначають спосіб обміну, спосіб розподілу

¹ Маркс К. Твори. Т. 12. Ч. 3 / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1965. – 460 с.

продуктів, поділ на класи, політику, право тощо. Зміст поняття пов'язаний із географічною основою розвитку економічних зв'язків, зовнішнім середовищем, яке впливає на життя суспільства. Тобто категорія «економічні відносини» є набагато ширшою і місткішою, ніж категорія «виробничі відносини»¹.

Діяльність людей є основою виникнення й розвитку виробничих зв'язків і відносин.

Стверджувати про їхню наявність можна, маючи результати спостереження за рухом продуктів праці у суспільстві; в умовах товарно-грошових відносин останні функціонують у формі товарів та слугують речовими носіями виробничих відносин, котрі являють собою суспільну форму буття цих продуктів (рис. 1).

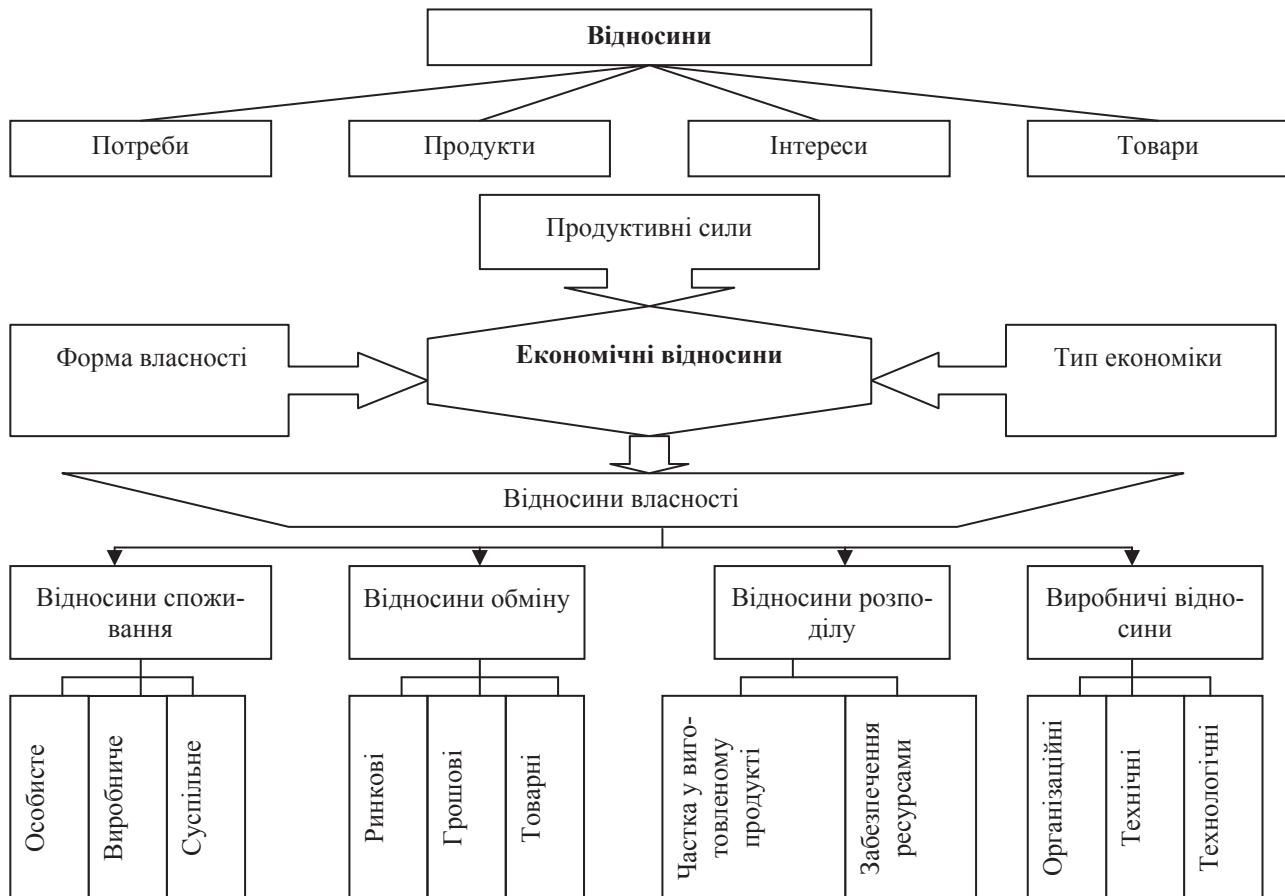

Рис. 1. Формування виробничих відносин на мікрорівні

Як видно з рисунка, виробничі відносини мають свій прояв у будь-якому суспільстві лише на мікроекономічному рівні й лише в процесі виробничої діяльності людей як складова економічних відносин. Причому виробничі відносини реалізуються і в формуванні продуктивних сил, й у їхньому функціонуванні. Ці продуктивні сили, зі свого боку, є речовими носіями виробничих відносин. Тому характер і форма функціонування продуктивних сил відбивають рівень розвитку та характер виробничих відносин.

Економічні відносини на макроекономічному рівні виступають у формі організаційно-економічних, техніко-економічних і кредитно-фінансових відносин. Такий підхід певною мірою враховує думку О.В. Крисального про розподіл відносин на три групи – організаційно-управлінські, виробничо-технологічні, фінансово-економічні², які охоплюють усі стадії формування та функціонування спільного виробництва, від прийняття рішення про співробітництво підприємств і їхню участь у спільній діяль-

¹ Черевко Г. В. Теоретичні аспекти економічних взаємовідносин як основи кооперації в аграрному секторі / Г. Черевко, Ф. Горбонос // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 63-71.

² Крисальный А.В. Экономические взаимоотношения кооперирующихся хозяйств / А.В. Крисальный. – К.: Урожай, 1996. – 366 с.

ності до завершення розподілу одержаних результатів.

В економічній літературі питання економічних відносин у системі «виробництво-переробка» сільськогосподарської продукції висвітлюється в багатьох працях учених-економістів. На основі вивчення джерел економічної літератури й аналізу діючих взаємовідносин між суб'єктами інтеграції у м'ясо-молочному продуктовому підкомпле-

ксі України нами розроблено схему системи виробничо-економічних відносин (рис. 2).

Саме економічні відносини, як показали аналіз і практика, залишаються найвразливішим місцем економіки продуктових підкомплексів. Це зумовлено постійним впливом різних чинників, які можуть створювати сприятливі або несприятливі умови розвитку взаємовідносин.

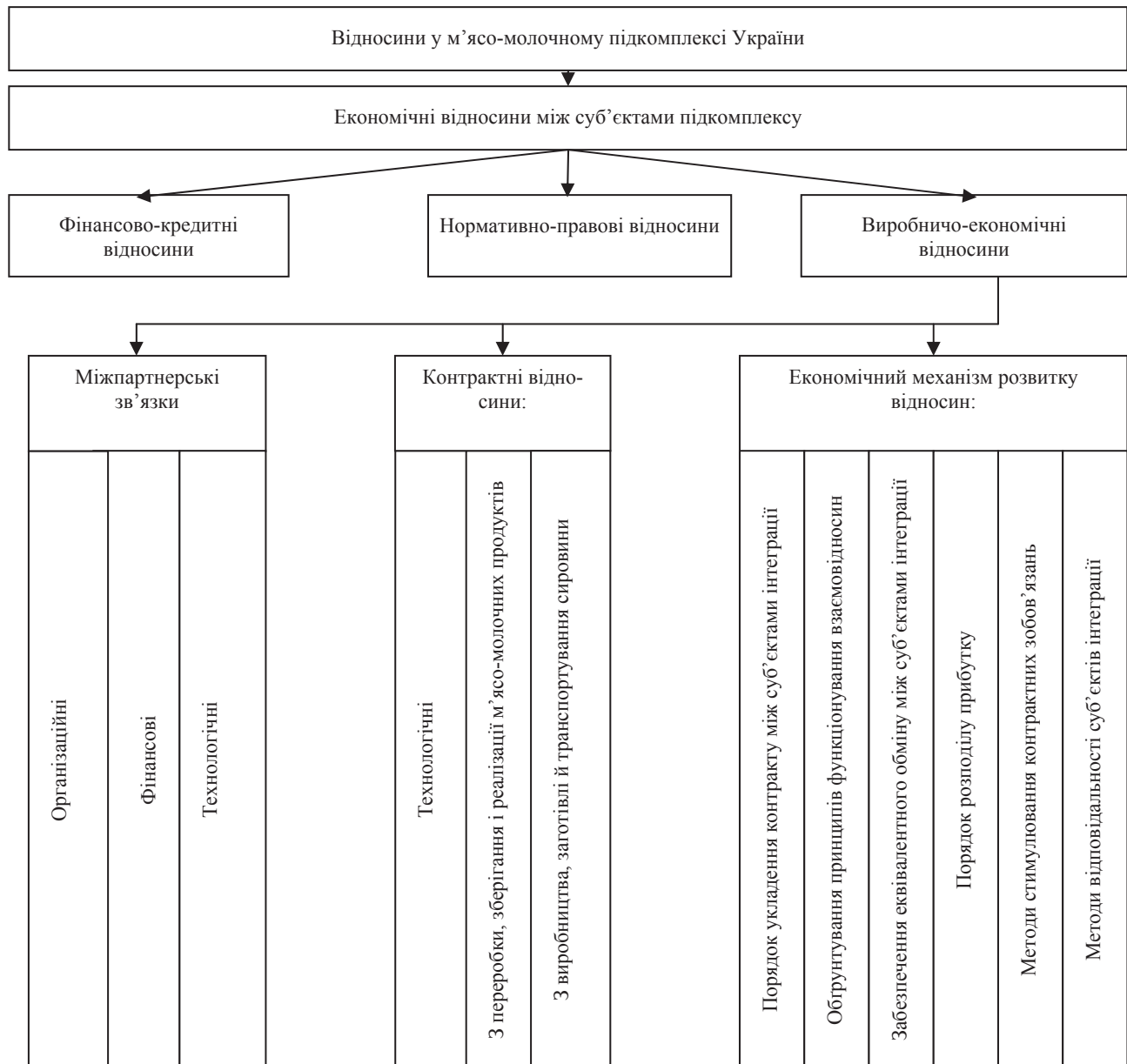

Рис. 2. Схема виробничо-економічних відносин між суб'єктами інтеграції у м'ясо-молочному підкомплексі

Джерело: Розроблено автором на основі опрацьованої літератури.

Зниження платіжного попиту населення й згортання традиційних ринків збуту продукції, значне скорочення поголів'я великої рогатої худоби погіршили взаємовідносини

між суб'єктами інтеграції. Лібералізація цін і відміна продовольчих субсидій призвела до зростання споживчих цін на продукти харчування й падіння платіжного попиту.

Різке зниження платоспроможності населення спричинило посилення орієнтації на самозабезпечення. Наприклад, значно зросло виробництво молока та інших продуктів у особистих господарствах населення.

Безперервність процесу виробництва і реалізації молока й м'яса великої рогатої худоби змушує виробників постійно підтримувати зв'язки з монополізованими підпри-

ємствами першої, третьої сфер АПК та агро-сервісу. В результаті протиріччя між партнерами агропромислового виробництва не вирішуються, скотарство від «ножиць цін» зазнає найбільше збитків, а процес подальшого реформування галузі ускладнюється.

Для підтвердження цього наведемо розрахунки, проведені нами на матеріалах господарств Подільського регіону (табл.).

**Порівняння кількості продукції скотарства, яку необхідно продати
для придбання промислових продуктів за цінами 1990 та 2010 рр.
(тонн за одиницю технічних засобів)**

Вид промислової продукції	Велика рогата худоба			Молоко		
	1990 р. при закупівельній ціні 360 крб. за 1 т	2010 р. при реалізаційній ціні 14500 грн за 1 т	Збільшення 2010 р. до 1990 р., разів	1990 р. при закупівельній ціні 430 крб. за 1 т	2010 р. при реалізаційній ціні 3000 грн за 1 т	Збільшення 2010 р. до 1990 р., разів
Трактори: Т-150К	5,1	31,0	6,1	36	150	4,2
ЮМЗ-6АКЛ	2,2	12,4	5,6	15	60	4,0
МТЗ-80-82	2,4	17,2	7,2	17	84	4,9
Автомобілі: ГАЗ-4509	1,7	13,8	8,1	12	77	6,4
КамАЗ-5320	6,0	41,3	6,8	42	200	4,8
Паливо: бензин А-76, А-80	0,065	0,68	10,5	0,5	3,3	6,6
Дизпаливо	0,048	0,66	13,8	0,3	3,2	10,7
Мінеральні добрива: аміачна селітра	0,023	0,22	9,6	0,16	1,06	6,6
Амофосна	0,076	0,38	5,0	0,53	1,83	3,4
Калімагnezія	0,029	0,17	5,9	0,2	0,83	4,1

Крім вищеназваних чинників, які зумовлюються несприятливими умовами для розвитку взаємовідносин між суб'єктами продуктивних підкомплексів, простежуються й інші негативні явища, зокрема затримки з розрахунками за реалізовану селянами продукцію. У товаровиробників часто-густо сировина не відповідає вимогам діючого стандарту, відсутні фільтрувальні, мийні та дезінфікуючі засоби, реактиви і прилади для визначення якісних показників молока. Все це вказує на незбалансованість інтересів виробників та підприємств переробної промисловості, невідрегульованість взаємовідносин між ними, відсутність належної економічної роботи з усунення наявних проблем.

Реалізація економічних інтересів суб'єктів інтеграції є економічною переду-

мовою розвитку взаємовідносин¹. Узгодженість і реалізація інтересів усіх партнерів, які ведуть свою діяльність на основі поділу праці й еквівалентного обміну споживчих вартостей, формують суть економічного механізму вдосконалення та подальшого розвитку взаємовідносин між партнерами певного продуктового підкомплексу. «Економічний механізм розвитку міжгалузевих зв'язків, як пише В.І. Фролов², – це сукупність взаємозв'язаних організаційно-економічних методів впливу на узгодження інтересів підприємств, що забезпечують взаємні дії й організаційну спрямованість у просуванні продукції від виробника до споживача, пропорційність, ритмічність та оп-

¹ Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. [2-ге вид., доп. і перероб.] / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 564.

² Фролов В. И. Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК / В. И. Фролов. – М. : Агропромиздат, 1989. – 144 с.

тимальний режим роботи всіх ланок єдиного технологічного процесу інтегрованого виробництва».

Вивчаючи вітчизняний і зарубіжний досвід можна зробити висновок, що кооперування й інтегрування сільгоспвиробників із підприємствами переробної промисловості та агросервісу є вирішальною передумовою надійної стабілізації й ефективного розвитку галузей сільського господарства.

Досвід країни за останній період показав, що тут переважала організаційна інтеграція, причому недооцінювались її економічні методи. «Економічна інтеграція, як підкреслює академік НААН П.І. Гайдуцький, як форма управління взагалі ігнорувалася. Організаційні форми інтеграції не єдиний засіб підвищення ефективності функціонування агропромислових формувань. Ефективність того чи іншого формування проявляється не тільки й не стільки в дії його організаційних чинників, як і в розкритті можливих економічних чинників інтегрованого АПВ»¹.

Головний недолік діючого економічного механізму взаємовідносин у тому, що в привілейованому становищі опинилися головні підприємства інтегрованих структур. Вони, як показали дослідження, мають можливість завищувати нормативний рівень рентабельності переробки сировини, що дає змогу одержувати прибуток понад цей рівень. У результаті весь одержаний прибуток залишається в головних підприємствах. А за поганої роботи переробного підприємства постачальники сировини ніколи не матимуть очікуваного інтересу від інтеграції. Все це змушує удосконалювати економічний механізм взаємовідносин між учасниками агропромислової інтеграції.

Прибуток між членами кооперативу в країнах Західної Європи розподіляють, як правило, пропорційно обсягу поставленого ними молока на переробку. Такий механізм розподілу прибутку, одержаного у процесі інтегрованого виробництва, досить простий та ефективний, оскільки ставить економічний інтерес у пряму залежність від обсягу

виробленої й реалізованої сировини переробним підприємствам.

Але механізм розподілу прибутку між членами інтегрованого виробництва для запровадження в Україні потребує істотних змін та адаптації до сучасних умов розвитку ринкових відносин. Зумовлено це різними формами власності підприємств молочної й м'ясної промисловості.

Приватизація власності молочної та м'ясної промисловості, як показує практика, здійснювалася шляхом акціонування, а тому акціонери постійно стикаються з проблемою одержання дивідендів. Крім того, за умови незадовільної роботи молоко- та м'ясопереробного підприємства (відсталість технології, прорахунки менеджменту, маркетингу) воно буде збитковим, або малорентабельним, унаслідок чого постачальники сировини завжди зазнаватимуть вагомих економічних втрат.

Для розв'язання проблеми розподілу прибутку між членами інтеграційного об'єднання В.Г. Андрійчук пропонує «розподіляти між учасниками не прибуток, а грошову виручку від реалізації кінцевої продукції відповідно до заздалегідь обґрунтованого співвідношення пайової участі кожного з партнерів інтегрованого АПВ у створенні цієї продукції. В основу розрахунку при визначенні такої часткової участі доцільно покласти принцип рівновіддачі продажу (грошова виручка з розрахунку на гривню витрат на товарну продукцію». Його суть – обґрунтування нормативних витрат: на виробництві сировини в аграрних підприємствах, на виготовлення молоко-, та м'ясопродуктів у молочній і м'ясній промисловості та реалізації кінцевої продукції у роздрібній торгівлі².

Питома вага у роздрібній ціні на молокопродукти серед областей Подільського регіону, як показав аналіз, коливається в межах 32-42% для виробників молока, 40-56 – для переробних підприємств та 11-15% – мережі роздрібної торгівлі. При одержанні

¹ Гайдуцький П.І. Госпрозрахунковий механізм міжгалузевих зв'язків в АПК. / П.І. Гайдуцький – К.: Урожай, 1996. – 180 с.

² Підприємництво в аграрній сфері економіки / [М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова та ін. за ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка]. – К.: ІАЕ, 1997. – 420 с.

такої грошової виручки від кінцевої продукції виробники сировини відшкодовують свої витрати лише на 30-36%, тоді як решта належить наступним ланкам інтегрованого виробництва.

Поділяємо думку економістів, які пропонують «... у молокопереробному виробництві, в технологічному ланцюзі якого роздрібна торгівля є необхідною ланкою, розподіл виторгу здійснювати таким чином: 57,5% сільськогосподарським товаровиробникам, 28,5% (разом із резервною частиною) – переробним заводам і 14,0% – роздрібній торгівлі»¹.

При даних взаємовідносинах кожний учасник інтегрованого виробництва одержує таку частку виручки від реалізації кінцевої продукції, яка дорівнює скоригованій на виплату дивідендів частці нормативних витрат на всіх стадіях технологічного циклу. Це дає змогу кожному партнеру інтеграції одержати однакову суму грошової виручки на гривню витрат, тобто досягається рівнорентабельність продажу на всіх стадіях агропромислового виробництва.

Отже, такий механізм розподілу результатів сумісної діяльності інтегрованого виробництва забезпечує реальне поєднання економічних інтересів його учасників, усуває суперечності між ними, відображає роль кожної технологічної ланки у створенні кінцевого продукту. Тепер партнери об'єднують і спрямовують свої зусилля на досягнення головної мети – виробництво необхідної кількості високоякісної сировини та виготовлення конкурентоспроможної кінцевої продукції, віднайти такі ринки збуту, які б забезпечили її реалізацію за максимально можливою і доступною для споживача ціною.

Аналіз м'ясо-молочного продуктового підкомплексу Подільського регіону та вивчення літературних джерел стали основою для розробки системи чинників впливу на формування механізму економічних взаємо-

відносин між суб'єктами агропромислового виробництва, що дасть змогу своєчасно усувати наявні протиріччя й створювати сприятливі умови для вдосконалення та подальшого розвитку взаємовідносин у рамках м'ясо-молочного продуктового підкомплексу (рис. 3).

В умовах ринкової економіки, на наш погляд, в основу економічного механізму взаємовідносин між партнерами має бути покладений контракт. У ньому вказують обсяги, якість і терміни поставки, переробки сировини, умови зберігання, порядок постачання й видачі готової продукції, права, обов'язки та відповідальність сторін. Як правило, вони відображають прагнення учасників інтеграції регулювати умови виробництва й збуту сировини, забезпечувати ритмічність і виготовлення високоякісних м'ясо-молочних продуктів у переробній промисловості. А головним чинником розвитку економічного механізму взаємовідносин між суб'єктами м'ясо-молочного підкомплексу району, області є обґрунтування гуртових заготівельних цін на м'ясо великої рогатої худоби та молоко і реалізаційних цін на м'ясо-молочні продукти.

Таким чином, у вдосконаленні економічного механізму взаємовідносин між партнерами інтеграції визначальним чинником є ринок, тому нехтування його вимогами неминуче призведе до сумних наслідків для підприємств. Отже, всебічне врахування запитів споживача щодо асортименту, кількості та якості продукції є однією з головних умов успіху агропромислових формувань. Висока ефективність інтеграції учасників таких формувань пояснюється не тільки кваліфікованим розв'язанням проблем використання у виробництві досягнень науки, новітньої технології, не лише високим рівнем координації управління цією складною системою, а й постійним вивченням ринку і швидким адаптуванням до попиту споживача.

¹ Підприємництво в аграрній сфері економіки / М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, Л. В. Романова та ін. [За ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка]. – К. : ІАЕ, 1997. – 420 с.

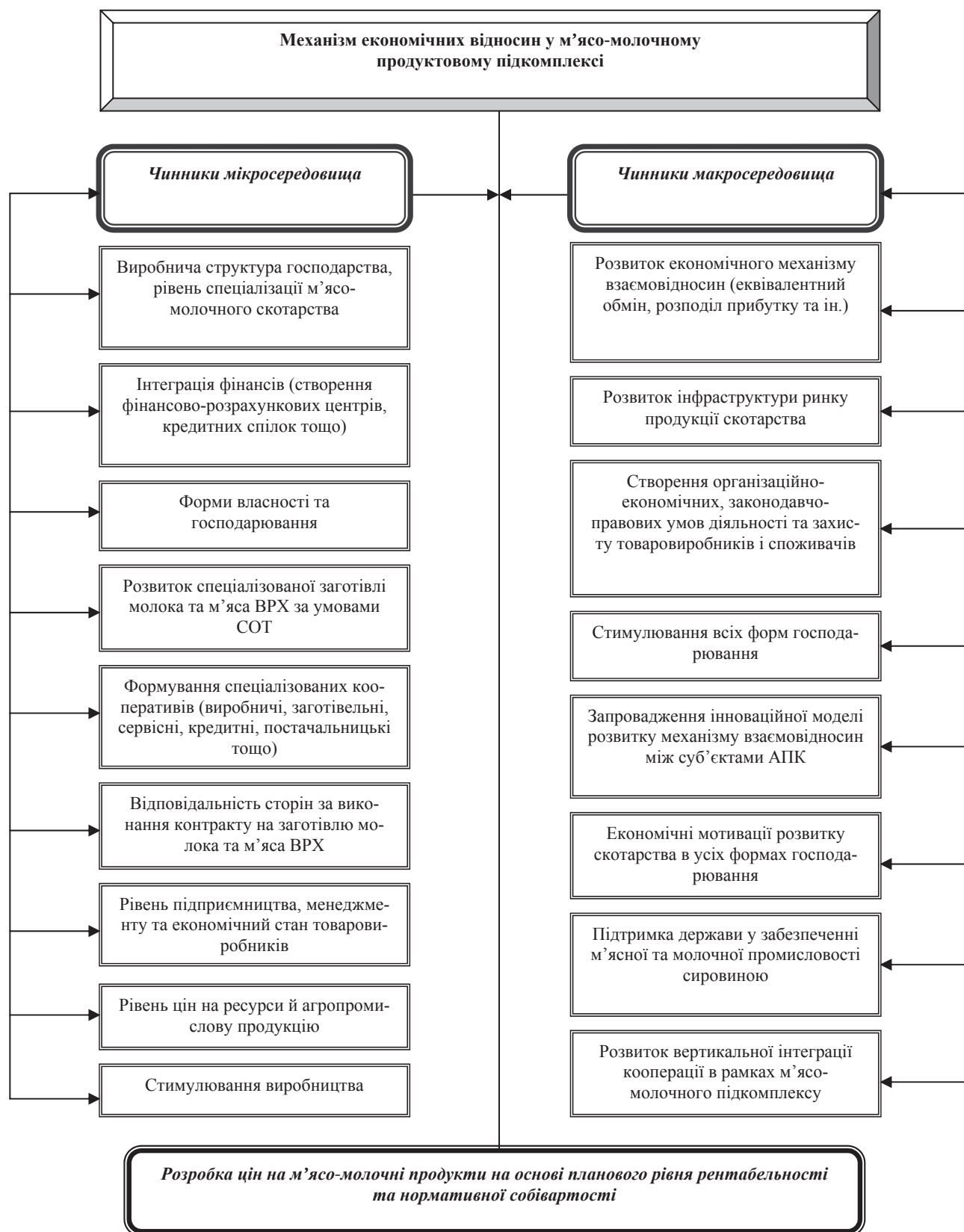

Рис. 3. Схема впливу чинників на розвиток механізму економічних взаємовідносин у м'ясо-молочному продуктовому підкомплексі

Сформовано автором на основі опрацьованої літератури.

Економічний механізм має відповідати таким основним вимогам: створювати суб'єктам інтеграції умови заінтересованос-

ті у розширеному відтворенні на принципах самоокупності, еквівалентного обміну, що сприятиме підвищенню ефективності спіль-

ного виробництва; сприяти формуванню і забезпеченню структури та обсягу виробництва, вирішенню проблем споживача, збалансованому і ритмічному функціонуванню

ринку м'ясо-молочної продукції; регулювати своєчасно виробничо-економічні відносини у напрямі підвищення ефективності кінцевих результатів.

Розглянуто теоретичні аспекти економічних відносин і чинники удосконалення механізму відносин у м'ясо-молочному підкомплексі.

Рассмотрены теоретические аспекты экономических отношений и факторы усовершенствования механизма отношений в мясо-молочном подкомплексе.

An article considers the theoretical aspects of economic relations and factors to improve mechanism relationships in the meat and dairy subcomplex of economy.

*

М.Б. БАРАБАШ, кандидат географічних наук
Н.П. ГРЕБЕНЮК, О.Г. ТАТАРЧУК, молодші наукові співробітники
Т.В. КОРЖ, провідний інженер
Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут

Вплив зміни клімату на сільськогосподарське виробництво

Прояви глобальних змін клімату на території України є не лише науковим питанням, але й важливим завданням ведення національного господарства, розробки стратегії України у зв'язку з будь-якими проявами цих змін. Світова спільнота (ООН 2007 р.) закликає практиків і політиків розглядати клімат як природний ресурс, яким неможливо управляти, й тому неможливо не враховувати¹. В умовах подальшого підвищення температури повітря збільшення чи зменшення кількості опадів може мати непередбачені наслідки. Важливим стало питання запобігання негативним наслідкам змін клімату, їх попередження і пом'якшення. Економічні аспекти цих змін передбачають розробку заходів управління з метою переорієнтації сільськогосподарської діяльності в економічному напрямі зі зменшенням негативного впливу кліматологічних умов.

Всебічне вивчення тенденції зміни режиму опадів за розглянуті п'ятиріччя ХХІ ст. у період найбільшого глобального потепління клімату раніше не проводилося.

Мета статті – вивчити режим опадів для оцінки кліматичних ресурсів України з позиції розширення можливостей їх раціонального використання у різних галузях господарської діяльності.

На прикладі станції Київ наведено характеристики температури повітря та кількості опадів за 1981-2010 роки, як періоду, що відповідає сучасному глобальному потеплінню. Аналіз зміни температури повітря й кількості опадів для різних сезонів року за окремі п'ятиріччя відносно стандартної кліматологічної норми показав, що найбільш чутливими до змін клімату на початку вказаного періоду були зимовий і весняний сезони, які першими зреагували на глобальне потепління й мали найбільші позитивні аномалії температури, а після 1986-1990 років – літо, а з початку ХХІ ст. на потепління зреагував осінній сезон (рис.1).

Для режиму опадів характерним є їхнє зменшення у зимовий сезон, починаючи з 1981 року, у весняний сезон такий режим опадів від п'ятиріччя до п'ятиріччя не має

¹ Solomon, S., Qin, D., Manning, M., Chen, Z., Margulis, M., Averyt, K.B., Tignor, M. and Miller, H.L. (ed) 2007. Summary for Policymakers. In: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.; Гребенюк Н.П. Нове про зміни глобального та регіонального клімату в Україні на початку ХХІ ст. / Н.П. Гребенюк, Т.В. Корж, О.О. Яценко // Водне господарство України. – 2002. – № 5-6. – С.34-38.